

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Művészettörténeti Doktori Iskola

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

tézisei

Kostyál László:

KISFALUDI STROBL ZSIGMOND
(1884-1975)

élete és művészete

2012.

Témavezető: Dr. Kontha Sándor CSc.

Kostyál László:

Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884-1975) élete és művészete

– PhD disszertáció tézisei –

Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884-1975) Zala megye szülötte, szülőfaluja, Alsórajk, továbbá Zalaegerszeg díszpolgára, akinek pályája Zala megye ösztöndíjának támogatásával indult, a megyeszékhelyen hat köztéri alkotása áll, és aki zalai kötődését mindvégig megtartotta. Innen indulva jutott el a harmincas években Londonba, és vált az angol társadalmi elit reprezentatív és kedvelt szobrászává, majd az ötvenes-hatvanas években, Moszkvában a művészeti akadémián is ünnepelt, nagy nemzetközi reputációnak örvendő, a „realizmust” képviselő alkotóvá. Művészi hagyatékát a zalaegerszegi Göcseji Múzeum őrzi. Pályája több szempontból is különösen figyelemre méltó. Nem csupán azért, mert a meglehetősen eseménydús 20. század hét évtizedén töretlenül ívelt keresztül, hanem azért is, mert személye akár a hivatalos művészet archetípusának is tekinthető,¹ s mint ilyen, szorosan kapcsolódik a mindenkori történelemformáló erőkhöz, vagy ha úgy tetszik, a politikumhoz, harmadrészt pedig azért, mert az első világháborút követően már egy, a művészet általános fejlődésétől mind jobban eltávolodó irányzat művelőjeként érte el tagadhatatlan sikereit. E tény objektív értékelésében abból a szempontból okozott zavart, hogy semmiképpen nem illett a művészet stíláris fejlődésének linearitását hangsúlyozó, hosszú ideig domináns szerepet játszó paradigmába, ugyanakkor viszont jól illusztrálja a mindenkori politikai reprezentáció és a klasszikus gyökerű formai megjelenés közötti szoros összefüggést. E területen szembetűnővé válik a művészettörténet és a művészetpolitika szempontrendszerének alapvető eltérése is. A kutatás ennek révén a művészettörténet olyan határmezsgyéjéhez érkezett, mint az egyes politikai berendezkedések legitimációs törekvéseinek és társadalmi propagandájának a művészet sajátos eszközeivel történő hangsúlyozása. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy az ebben tevékenyen közreműködő Strobl harminchét éven keresztül (1924-1961) volt a Képzőművészeti Főiskola professzora, aki a szobrászok számos generációjának oktatása során olyan szemléleti folyamatosságot képviselt, amilyenre senki másnak nem nyíltott lehetősége, és akinek szakmai igényessége még azokra a tanítványaira is hatással volt, akik művészeti felfogását elutasították, túlhaladták.

¹ Aligha található olyan alkotó a hazai művészettörténetben, aki több egymást követő, ideológiailag egymással szemben álló politikai berendezkedést szolgált volna ki a legmagasabb szinten, mint éppen Kisfaludi Strobl. Ezért említhette idősebb korában, bár számos politikai emlékmű készítőjeként némiképpen sajátos logikával, hogy a politika soha nem érdekelte.

Ha Kisfaludi Strobl pályaképének kutatástörténetére tekintünk, a helyzet nem túl kedvező. Az alapvető forrás természetesen a művész olvasmányos önéletrajza,² aminek forrásként történő értékelését nemrég Nagy Ildikó végezte el.³ Figyelembe kell ugyanakkor venni, hogy megírása során a szobrász emlékezetből dolgozott, nem törekedett filológiai pontosságra. Sok helyen hibásak a dátumai, néha rosszul emlékezett nevekre, számára kellemetlen eseményeket elhagyott, másokat talán túlzottan is részletezett. Egy-egy esemény általa történő leírását más szemtanúkéval összevetve erősen szubjektívnak bizonyul. Műve ugyan nagy jelentőségű kordokumentum, adatait azonban kritikával kell kezelni.⁴ A szobrászról ezen túlmenően egyetlen kismonográfia született, 1956-ban, Kopp Jenő tollából.⁵ Önálló kiadványként jelent meg Jevgenyij Vucsetics orosz szobrászművész munkája Moszkvában, azonban nem haladja meg az ismeretterjesztő tanulmány szintjét.⁶ Az 1976-ban megnyílt zalaegerszegi Kisfaludi Strobl emlékkiállításnak két katalógusa született. Az első⁷ nagy erénye a művész életrajzának összeállítása, míg a második⁸ a hagyaték valamennyi alkotását illusztrálva adta közre. Számos résztemában született hosszabb-rövidebb tanulmány,⁹ az életmű átfogó értékelése azonban mostanig nem történt meg. Nagy jelentőségű volt a művész születésének 125. évfordulója alkalmából, a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban megrendezett tudományos emlékülés,¹⁰ amelynek tizenkét előadója számos új információval szolgált a művészpálya kapcsán, és számos új aspektusra irányította rá a kutatás figyelmét. Strobl tevékenységére – a kritikákon túl – elsősorban annak közvetlen vagy közvetett politikai aspektusai miatt minden korban jelentős sajtófigyelem irányult, ennek mindmáig tartó megnyilvánulásai szintén figyelmet érdemelnek.

Komoly fejtörést okozott a megfelelő metodika összeállítása. A Kopp Jenő, illetve a művész önéletírása által követett konzekvensen időrendi, életrajzszerű, leginkább monografikusnak mondható feldolgozást célszerűtlennek tűnt harmadszor is megismételni, ugyanakkor az alapvetően kronologikus elrendezés feltétlenül indokoltnak tetszett. A biografikus feldolgozás eseményeket állít sorba, és kevésbé tesz átláthatóvá egyes, részleteit, állomásait tekintve megszakításokkal megvalósuló folyamatokat. Nehezíti az események között az időrenditől eltérő

² Kisfaludi Strobl Zsigmond: Emberek és szobrok, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1969.

³ Nagy Ildikó: Kisfaludi Strobl Zsigmond önéletírása mint művészettörténeti forrás. Zalai Múzeum 19. (2010), 17-21. p.

⁴ Ez mind a személynevek, mind az intézménynevek esetében előfordult. Bécsi tanulmányainak színhelye, a Staatsgewerbe Schule pl. könyve nyomán (26. p.) számos helyen Stadtgewerbe Schuleként jelenik meg.——

⁵ Kopp Jenő: Kisfaludi Strobl Zsigmond, Budapest 1956.

⁶ Vucsetics, Jevgenyij Viktorovics: Kisfaludi Strobl Zsigmond, Moszkva, 1960. (orosz nyelven)

⁷ Sárkány József: Kisfaludi Strobl Gyűjtemény, Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum. Az állandó kiállítás katalógusa, Zalaegerszeg 1981.

⁸ Kostyál László: Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884-1975). A Zalaegerszegi Kisfaludi Strobl Zsigmond gyűjtemény katalógusa. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg 2004.

⁹ A szerzők között ki kell emelni Prohászka László nevét, aki egymaga Strobl féltucat alkotását dolgozta fel.

¹⁰ A 2009. november 3-án elhangzott előadások szerkesztett változata a Zalai Múzeum 19. (2010) kötetében olvashatók.

szempontok alapján mutatkozó összefüggések feltérképezését, illetve azok ilyen jellegű csoportosítását. Éppen ezért olyan megoldást választottam, amelynek fejezetei nagyjából lefedik az egymást követő korszakok legfőbb eseményeit, azonban valamennyi tematikus, így egyrészt az adott időszakból vissza-, illetve előretekintést is nyújt, másrészt viszont a korszak eseményeit az adott téma szemszögéből, illetve annak alárendelve vizsgálja. Ez természetesen azzal a veszéllyel jár, hogy számos, az adott vonulatba nem illeszkedő esemény, illetve szempont elsikkad. Ennek kockázatát ilyen metódus választásával fel kellett vállalni, ugyanakkor azzal igyekeztem csökkenteni, hogy az életrajz konkrét történéseit külön fejezetben is közreaddom. Ilyen módon lehetőség nyílt azokat a vonatkozásokat kiemelni, amelyekre ilyen összefüggésben mindeddig kevesebb figyelem jutott, és amelyek alapvető támpontot nyújthatnak a kutatásnak Kisfaludi Strobl Zsigmond művészettörténeti szerepének pontos meghatározásában. Az egyes fejezetek között olykor időrendi párhuzamosság is fennáll, aminek legszemléletesebb magyarázatát a harmincas évek történései adták, amikor a művész élete két szalon, két helyszínen zajlott, Budapesten (ahol a főiskolán tanított) és Londonban.

Az első fejezetben elemzem a Strobl által befutott pálya és betöltött státusz kialakulását, a művészete stílárius vonatkozásaiban rejlő szükségszerűséget, annak belső logikáját, a kibontakozásában és alakulásában megfigyelhető következetességet, valamint a hozzá való eddigi viszonyulást. Kimutatom, hogy művészi törekvéseinek és emberi habitusának kikristályosodásával szoros korrelációban hogyan vált a mindenkori elit egyértelmű politikai töltéssel bíró megbízások által támogatott alkotójává, amelyek kapcsán a pályája során többször bekövetkező elitváltásokat követően hasonlóan elkötelezett, ámde ellentétes szellemiségű alkotásokkal kellett bizonyítani lojalitását.

Ezt követi a hazai és külföldi – bécsi, párizsi, olaszországi – tanulóévek, valamint az őt érő, meghatározóvá vált legfontosabb művészeti hatások, illetve azok reflexiójának bemutatása. Az 1903-1904-s, Bécsben töltött tanév, majd elsősorban a Mintarajziskola növendékeként töltött következő három év során megérintette a szecesszió, néhány évvel később (1912-1913), részben a párizsi Julian Akadémián folytatott tanulmányok, részben a Nyolcak művészcsoport tagjaival való közös munka során a kubizmus és az expresszionizmus, azonban a kortárs törekvések alapvetően hidegen hagyták, és mintáit – Adolf Hildebrand művészeti nézeteire támaszkodva – inkább a korábbi, klasszikus szemléletű szobrászgenerációktól merítette (itt külön is hangsúlyozni kell Jules Dalou szerepét).

Pályájának kiteljesedésében – a következő egység ezt elemzi – alapvető szerepet játszott a széles kapcsolati hálót biztosító szabadkőművesség, amely a múlt század első évtizedeiben igen sok fiatal művészt vonzott magához és karolt fel, és amire a kutatás mindeddig kevésbé

figyelt fel. Szerepét a művész számos szobor-tematikája (elsősorban portrék esetében, de az Ady-síremlék terve is egyértelmű szabadkőműves utalást tartalmaz) révén is sikerült kimutatnom. Segítségét okkal feltételezhetjük a külön fejezetben ismertetett, csaknem négy évtizedes főiskolai karrier kezdetén, és a művészi életpálya több más, kulcsfontosságú eseményénél is, mint pl. a Lipótvárosi Kaszinó 1919-ben elnyert díja, vagy Strobl első retrospektív jellegű, a Magyar Művészetben¹¹ megjelent bemutatása mögött.

A budapesti akadémián a második világháborút követően az ő személye képviselte azt a folyamatosságot, amire a képzés történeti legitimitását alapozni lehetett. Professzori tevékenysége átfogóan most először került feldolgozásra, s ezt a Képzőművészeti Főiskola történetének kontextusában mutatom be. Ennek során ismertetem tanári, és ehhez kapcsolódva művészi alapelveit, és a növendékeihez való viszonyának révén emberi habitusának fontos vonatkozásai is előtérbe kerülnek.

A harmincas években a pályája csúcán álló művész tanári működése mellett a londoni felső tízezer közkedvelt portészobrászaként szerzett hírnevet. Az általa az angol fővárosban megmintázottak feltérképezésére és iparszerűvé váló ottani működésének feltérképezésére szintén először kerül most sor. Ennek kapcsán ismertetem modelljeinek társadalmi státuszát, és néhány példa révén megvilágítom a művész feltűnően tudatos karrier-építését elősegítő kapcsolat-építési módszerait. Miután londoni tevékenysége a jelek szerint kizárólag portrékat eredményezett, ezek kapcsán lehetőség nyílt arcmásainak és egészalakos képmásainak elemzésére, és az általuk használt szobrászi eszköztár bemutatására. Arra is utalok ugyanakkor, hogy Kisfaludi Strobl londoni időszaka a politikailag rendkívül érzékeny harmincas évekre esik, amikor is az ő ottani tevékenységének fontos, tudatosan vállalt kultúrpolitikai vonatkozásai is voltak.

E körben megszerzett nimbuszának döntő szerepe volt abban, hogy az őt ért jelentős ideológiai támadások ellenére a kommunista hatalomátvételt követő időszak legnagyobb tekintélyű hazai szobrásza legyen, e folyamatról önálló fejezet szól. Ebben eddig feldolgozatlan források segítségével ismertetem azokat a szakmapolitikai támadásokat, amelyek őt az orosz megszállást és a Felszabadulási Emlékműre kapott megbízást (a kettő aligha választható el egymástól) érték, és amelyeket csak a szovjet hadsereg és a szovjet művészek magas rangú képviselőivel való kapcsolata, illetve – ezektől nem függetlenül – a politikai jellegű nagy megbízása, a Sztálin 70. születésnapja alkalmából mintázott Hála-szobor kapcsán kapott (első) Kossuth-díja voltak képesek elhallgattatni. Idézem azt a Szovjetunióban megjelent, itthon

¹¹ Sebestyén Károly: Kisfaludi Strobl Zsigmond. Magyar Művészet 1926/10. sz. 555-565. p.

azóta feledésbe merült írást, ami az ő hivatalos megítélését a következő két évtizedre megfel-
lebbezhetetlenül megalapozta.¹²

A művész az egész 20. század határainkon túl talán legismertebb magyar képzőművésze, ezért a következő fejezetben hasznosnak tűnt külföldi szerepléseit és külföldre került alkotása-
it külön is górcső alá venni. Kimutatom, hogy bár a hazai köztudatban élő kép szerint nemzet-
közi elismertségét mindenekelőtt a harmincas években az akkori Nyugat (London), az ötvenes
években a Kelet fővárosában (Moszkva) kialakított kapcsolatainak és sikereinek köszönhette,
kevés művészünknek volt lehetősége nála többször alkotásait kiállítani és eladni, sőt, köztéren
felállítani határainkon túl, ami a nemzetközi hírnevének kialakulásában alapvető tényezőnek
tekinthető.

Az utolsó részben művészetének különböző műfaji vonulatait tekintem át, közöttük az in-
kább reflektorfényben lévő köztéri szobrok és portrék mellett olyanokat is, mint az eddig ke-
vés figyelemre méltatott lovasszobrok, épületplasztika, érmek vagy síremlékek (esetükben
fontosnak tartom az elhunytak társadalmi státuszának rövid elemzését is), majd röviden kité-
rek munkamódszerére, amiben különösen is megmutatkoznak a már említett A.
Hildebrandnak a faragással szemben a mintázást, mint alapvető szobrászi alakításmódot pre-
feráló elvei.

Mintegy utolsó utáni fejezetként a művész életrajzi eseményeinek kronologikus, részletes
ismertetését adom, amelyek segítenek eligazodni az előző fejezetek különböző vonatkozásai
között.

A feldolgozás vázolt metodikája azt is eredményezte, hogy viszonylag kevesebb figyelmet
fordítottam az egyes alkotások keletkezésnek körülményeire, az ezekhez kapcsolódó, forrásér-
tékű dokumentumok felkutatására. Ez – bár természetesen nem minden esetben nélkülöztem –
a választott logika áldozatául esett, meggyőződésem azonban, hogy a megvilágított összefü-
gések feltárásával többet sikerült nyerni, mint amennyit a másik oldalon esetleg vesztettem.

Különösen nagy fontosságot tulajdonítok a dolgozatom mellékleteként közölt oeuvre-
katalógus összeállításának, ami természetesen nem egy lezárt adattár, hanem a kutatás pilla-
natnyi állását tükröző, a jövőben bizonyosan bővítendő és sok helyen módosítandó felsorolás.
Olyan értelemben nem tekinthető hagyományos értelemben vett oeuvre-katalógusnak, hogy
nem tartalmazza a benne szereplő alkotások teljes provenienciáját, miután sok alkotás eseté-
ben nem követhető nyomon sem az eredeti, sem a másolati példányok száma, még kevésbé
azok sorsa. Az összeállítás a későbbiekben segíthet eligazodni a műkereskedelemben igen
népszerű és magas árakat elérő művész alkotásainak tekintetében. A felsorolás jelenleg vala-

¹² V. Tolsztoj: Kisfaludi Strobl Zsigmond. Iszkussztvo, 1956/1. Fordította: Révész Györgyné. Kézirat, Göcseji
Múzeum.

mivel több, mint nyolcszáz alkotást tartalmaz. Bizonyos, hogy a portrék száma ennél lényegesen magasabb, a magánkézben lévő arcmások felkutatása azonban meglehetősen nehézkes. A köztéri alkotások többnyire jól dokumentáltak, a síremlékek viszont először szerepelnek ilyen jellegű feldolgozásban, itt elképzelhető továbbiak felbukkanása is. Ugyanez elmondható a kispasztikákról is, bár ezek a kiállítások gyakori szereplőiként általában ismertek.

A felsorolt szempontok következetes érvényesítése az alkotások mögött segít az eddiginél lényegesen jobban megismerni a nehéz történelmi korszakban élő és munkálkodó, az által kétségkívül sok szempontból determinált, hihetetlen vitalitású, az esetleges hiányosságai mellett rendkívüli tehetséggel és mély humánussal megáldott embert, és kicsit talán az általa „belakott”, számára hol tágabb, hol szűkebb, de mindenkor jól körülhatárolható mozgásteret biztosító társadalmi közeget is.